

δύσκολη. Για τὸν Καραγιώργη ποὺ κράτησε ἐλεύθερη τὴ Σερβία ὡς τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1813, βλέπε βιογραφικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ στὸ ἔργο τοῦ Μ.Θ. Λάσκαρη, "Ἕλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες τοῦ 1804 - 1830." Ἀθ. 1936 σελ. 10 - 22, ξεχωριστὰ σελ. 10 - 11 σημ. (βλ. καὶ πρκ. σημ. νδ'). Τὸν Καραγιώργη ἐξυμνεῖ καὶ ἓνα «ἐρεθιστικὸν» θούριο, ποὺ ἀποδιδόταν στὸ Ρήγα καὶ τραγουδιόταν (γραμμμένο γύρω στὰ 1806, καὶ μετὰ τὰ 1805, δημοσιευμένο στοῦ Γ. Γαζῆ Δελβινακιώτη τὸ «Λεξικὸν τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων» τόμ. Β σελ. 291, ἀνακοινωμένο τελευταῖα μὲ σχόλια ἱστορικὰ ἀπ' τὸν Λ. Ι. Βρανούση, Ν. Ἐστία 15 Ὀκτ. 1949 (καὶ ξεχωρ. ἀνάτ. σελ. 6 - 7):

Ἴδου κι οἱ Σερβιδῶται, γένος ποτὲ μικρόν,
ἤμπόρεσαν νὰ ρίψουν ζυγὸν τόσον πικρόν
κι ἐψήφισαν ἀμέσως ἐμπείρους στρατηγούς
πρῶτον τὸν Τσέρνην Γεώργην καὶ ἄλλους ὀδηγούς
καὶ τώρα προχωροῦσι καθὼς οἱ ἀετοὶ
καὶ τὸν ἐχθρὸν διώκουν ὡς λέοντες κι αὐτοί.

(πρβλ. καὶ τὴν πρκ. σημ. νδ').

νδ') Καραγιώργη κατορθώματα (E32¹³). "Ἐγιναν θρυλικά τὰ κατορθώματα καὶ οἱ νίκες τοῦ ἡρωϊκοῦ Καραγιώργη κατὰ τῶν Γενιτσάρων (νταῆδων) καὶ κατὰ τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων καὶ ὑμνήθησαν στὰ 1807, ἓνα χρόνο ὕστερ' ἀπ' τὴν ἐκδοσὴ τῆς Νομαρχίας, ἀπὸ τὸν "Ἕλληνα λαϊκὸ βάρδο Τριαντάφυλλο Δούκα (Ἱστορία τῶν Σλαβονοσέρβων, Βουδαπέστη 1807). Τὰ «κατορθώματα» τοῦ Καραγιώργη, ποὺ ἔχει ὑπ' ὄψη του ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας καὶ τόσο πολὺ τὸν θαυμάζει (τὸν χαρακτηρίζει: ἀξιάγαστον καὶ θαυμαστόν) εἶναι τὰ ἀπὸ τὸ Φλεβάρη- Μάρτη τοῦ 1804 (ποὺ ξέσπασε ἡ ἐπανάστασις κι' ἀνακηρύχθηκε ἀρχηγὸς) ὡς τὰ τέλη τοῦ 1805 ποὺ νίκησε τὰ σουλτανικά στρατεύματα στὸ Ἰβάνκοβιτς (Αὐγούστος 1805) καὶ κήρυξε αὐτόνομη τὴν Σερβία κι' ἔκανε Γερουσία, Σόβετ. Αὐτὸ ποὺ λέει ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας εἰς «τὸ βραχύτατον διάστημα ἐξ μηνῶν», ἀν δὲν εἶναι στρογγυλεμένος ἀριθμὸς, δὲν βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, γιατί εἶναι σωστὸ ὅτι ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1804 ποὺ νικήθησαν οἱ νταῆδες καὶ πάρθηκε τὸ Βελιγράδι, ἡ Σερβία ἦταν ἐλευθερωμένη στὰ χέρια τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ συγγραφέας ὅμως τῆς Νομαρχίας γιὰ νὰ μιλάει τόσο κατηγορηματικὰ γιὰ ἐλευθερωμένη Σερβία, πρέπει νὰ εἶχε ὑπ' ὄψη του τὴς διαπραγματεύσεις τοῦ Πέτρο Ἰτσικο (βλ. Λάσκαρη, ὁ.π.σελ.16) καὶ τὸ κλείσιμο σερβοτουρκικῆς εἰρήνης στὴν Πόλη μὲ πλήρη ἐσωτερικὴ αὐτονομία τῶν Σέρβων (1806), ποὺ ἀπορρίφθηκε ὅταν ξέσπασε σὲ λίγο ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος (βλ. πρπ. σελ. 346-347).

Μανιάτες (E33, E48). Ἐξαίρει τὸ «παντοτεινὸν παράδει-

γμα τῶν Μανιατῶν», παντοτεινὸ ἐννοῶντας τὸ παράδειγμα τῆς παντοτεινῆς τους ἀνυποταγῆς στὸν τούρκικο ζυγὸ. Τόσο κατ' ἀπ' τῆ Βενετιά, ὅσο καὶ κατ' ἀπ' τὴν Τουρκιὰ οἱ ἥρωϊκοὶ Μανιάτες ἔμειναν οὐσιαστικὰ ἀπάτητοι μὲ διάφορες μορφές μισοανεξαρτησίας, πληρώνοντας ἐλάχιστο φόρο ἐπικυριαρχίας. Ἀκόμα καὶ ὕστερ' ἀπ' τὰ 1714, πού ἔπεσε ὅλος ὁ Μοριάς στοὺς Τούρκους, οἱ Μανιάτες μόνο τὰ κάστρα τους κρέμισαν, καὶ δέχτηκαν συμβολικὸ φόρο ἀναγνώρισης τῆς τούρκικης ἐπικυριαρχίας. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἰω. Μαυρομιχάλη στὸν Ὁρλώφ, πού σκυλόβρισε τοὺς Μανιάτες, γιατί ἐξαπατημένοι ἀπ' τὴ Ρωσία δὲν σηκώθηκαν στὰ 1769. «Καὶ ὁ τελευταῖος Μανιάτης, τοῦ εἶπε, πού μὲ τὸ σπαθὶ του φυλάει τὴ λευτεριά του, ἀξίζει πιότερο ἀπὸ σένα πού εἶσαι δοῦλος μιᾶς γυναίκας» (δηλ. τῆς Αἰκατερίνας Β'). Παρ' ὅλ' αὐτὰ οἱ Μανιάτες πῆραν μέρος στὰ Ὁρλωφικὰ καὶ λευτερώσανε ὅλο τὸ νότιο Μοριά καὶ ἔδωσαν γερὰ χτυπήματα στὸν Χατζῆ Ὁσμάν, πολεμώντας καὶ οἱ γυναῖκες τους (μάχες Ἀλμυροῦ μὲ τεράστιες ἀπώλειες τῶν Τούρκων, καὶ Πασσαβᾶ, ὅπου ἐγίνε σωστὸ μακελεῖο καὶ ἔπεσε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ὁσμάν, πού κατατρόμαξε τὸ Διβάνι καὶ ἀνάγκασε νὰ ἀναγνωρίσει τὴ Μάνη σὰν ἡμιανεξάρτητὴ ἡγεμονία). Στὰ 1780 οἱ Μανιάτες γδικιωθήκανε τὸ δολερὸ σκοτωμὸ τοῦ Γρηγοράκη καὶ ἔσφαξαν ὅλους τοὺς Τούρκους τοῦ Πασσαβᾶ μὲ τὶς φαμελιές τους καὶ ἀνοιξαν τὰ συνορά τους ὡς τὸ Κακοσκάλεσι, ὅπου ἔφκιασαν μεγάλο κάστρο. Στὰ 1792 οἱ Μανιάτες, μὲ ἡγεμόνα τὸν Τζανέτο Γρηγοράκη (Τζανῆ βέη), συμπράξαν μὲ τοὺς Ρώσους κατὰ τῶν Τούρκων (Κατσώνης-Ἀνδροῦτσος), καὶ δὲν ἄφησαν τοὺς Τούρκους νὰ πατήσουνε τὴ Μάνη οὔτε σὰ φίλοι, κατὰ τὴ συμφωνία. Ἀργότερα συναγροικιόταν μὲ τὸ Ναπολέοντα, πού ἔστειλε τὸν Κορσικανὸ, Μανιάτη τὴν καταγωγὴ, Δῆμο Στεφανόπολι, ἑταρχο τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, καὶ ἔκανε στὸ Γύθειο (Μαραθονήσι) τὴ μεγάλη σύνταξη τῶν ἀντιπροσώπων καὶ καπετάνιων ὅλης τῆς Ἑλλάδος, γιὰ ν' ἀποφασίσουν τὸ ξεσηκωμὸ τῆς ὁμόφωνα καὶ μονομιᾶς. Οἱ Τούρκοι, μαθόντας το, χτύπησαν τὴ Μάνη στὰ 1798 καὶ στὰ 1803, ἀλλὰ δὲν ἔκαναν τίποτα καὶ ἔφυγαν φορτωμένοι ντροπῆ, καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ κρατήσουν τὸ παλιὸ καθεστῶς τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Μάνης. Αὐτὰ τὰ κατορθώματα τῶν Μανιάτων, πού δὲν ἄφησαν πόδι τούρκικο νὰ πατήσει τὸν τόπο, ἔχει ὑπ' ὄψη του ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας, γι' αὐτὸ τονίζει πῶς οἱ Τούρκοι δὲν μπόρεσαν νὰ τοὺς καταδαμάσουν «οὔτε κἂν νὰ πλησιάσουν τολμῶσι εἰς τὰ σύνορά τους...» (βλ. τὴ μελέτη τοῦ Ἀπ. Δασκαλάκη: Ἡ Μάνη κλπ.). Ἐς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Κοραῆς στὸ Σάλπισμά του (δ.π. 1821, σελ. 13) τοὺς Μανιάτες τοὺς λέγει «Μαῖνιῶτες» (ἀπ' τὸ γαλλικόν), τοὺς ἐκθειάζει δὲ καὶ στὸ Ὑπόμνημά του (1804). Στὸ Ε48 ὁ Ἀνώλυμος βάζει τοὺς Μανιάτες δίπλα στοὺς Σουλιῶτες καὶ τοὺς ὑψώ-

νει παράδειγμα ανδρείας «πρὸς κατάπεισιν τῶν ὁμογενῶν του Ἑλλήνων».

νστ') Οἰκονόμου (E37, A99, A102-103). Πρόκειται γιὰ τὸν Δημήτριο Οἰκονόμου, ποὺ στὴν ἀπουσία τοῦ Κορωνιοῦ ἀπ' τὸ Τριέστι, ἀνοιξε τοὺς φακέλλους καὶ πρόδωσε τὸ Ρήγα στὶς Αὐστριακὲς ἀρχές. Ἡ προδοσία τοῦ Οἰκονόμου, κατὰ τὸν Ν.Α. Βέην ('Ἐλευθερία 6 Φεβρ. 1949, σελ. 4) ἦταν συνειδητὴ, γι' αὐτὸ ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας, καλὰ κατέχοντας τὰ πράγματα, τὸν ἀποκαλεῖ προδότη καὶ σκληρὸ κλπ. (βλ. σημ.α' σελ. 318).

νστ') ἄθεοι (E218). Γιὰ ἄθεους καὶ φαρμασόνους περνοῦσαν καὶ κυνηγοῦσαν ὄλους τοὺς μορφωμένους καὶ τοὺς ἔστηναν κατηγορίες ψεύτικες καὶ τρομερὲς στὰ πατριαρχεῖα καὶ τοὺς ἀφορίζανε. Ἔτσι πῆγαν θύματα τοῦ σκοταδισμού τῶν κολογήρων τόσοι καὶ τόσοι σοφοὶ (ὁ Ἀνθρακίτης, ὁ Βούλγαρης, ὁ Μοισιόδακας, ὁ Χριστόδουλος Ἀκαρνάν, ὁ Βενιαμὴν Λέσβιος, βλ. Ἱστορ. Ἀκαδ. Κυδωνιῶν, Ἀθ. 1948, τεῦχος Α' σελ. 37 κ.π.). Κι' ὁ Ψαλίδας θὰ πῆγαινε στὰ χαμένα, ἀν δὲν ἦταν κατ' ἀπ' τὴ σκέπη τοῦ Ἀλῆ καὶ τοῦ Ἱερόθεου, γιὰτὶ ὁ Μπαλᾶνος ἄγρια τὸν κυνήγησε (βλ. σημ. κστ' σελ. 329 καὶ σελ. 330). Ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας ἔχει πρόσφατη στὸ νοῦ του τὴν τρομερὴ δίωξη γιὰ ἄθεϊα τοῦ Βενιαμὴν Λεσβίου, ποὺ ἔγινε στὰ 1805 καὶ βάσταξε ὡς τὰ 1807, καὶ τὴν ἔχει γιὰτὶ ὄχι μόνο ἔκανε μεγάλο κρότο, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ διάφοροι προοδευτικοί, καὶ πρῶτος ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης, ἔγραψαν διαμαρτυρία στὸ Λαλάνδ καὶ στὶς Ἀκαδημίες τῆς Εὐρώπης, κι αὐτὸ πείραξε τὸν Κοραῆ, γιὰτὶ ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἔβγαλε τὸ Ἰπόμνημά του καὶ δὲν ἤθελε ν' ἀνατρέπονται τὰ ὅσα εἶπε γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς πατρίδας ἀπὸ παρόμοια φωτοσβεστικὰ ἔργα, κι ἔγραψε πὼς «τὰς οἰκείας βλάβας πρέπει νὰ τὰς συγκρύπτωμεν» κλπ. Ἀλλὰ τὴν καταδρομὴ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς προκοπῆς ἀπ' τοὺς παπᾶδες δὲν περίμενε νὰ μάθει ἀπ' ἄλλους ὁ φωτισμένος τῆς Νομαρχίας ἱεροφάντης. Τὰ ἤξερε καὶ τὰ εἶχε ζήσει, γι' αὐτὸ σπαράζει καὶ πονάει βλ. Ἱστορ. Ἀκαδ. Κυδωνιῶν σελ. 53 - 54, πρβλ. καὶ πρπ. σελ. 337.

ν') Παῖσιος Σταγῶν. Τὸ πὼς ὁ Παῖσιος Σταγῶν διάβασε τὴν Ἑλλ. Νομαρχία (βλ. ὅσα γράφει στὸν πρόλογο τῆς ἐκδοσης ἐτούτης ὁ Ν.Α. Βέης, σελ. 8-10) φαίνεται κι ἀπ' τὸ ὅτι τὸν Μποναπάρτε τὸν χαρακτηρίζει «δυνάστη τῶν Γάλλων» (Θρακικὰ Γ' 25, βλ. καὶ τὴ σημ. 1, σελ. 12 τῆς ἐκδοσης αὐτῆς), ὅπως ὁ Ἀνώνυμός μας (βλ. πρπ. σελ. 339). Ὁ συγγραφέας δὲν πίστευε (βλ. Δ2³⁻⁴) πὼς τὸ βιβλίο του θὰ περνοῦσε στὰ χέρια τῶν κληρικῶν, οὔτε πὼς θὰ διαβαζόταν ἀπ' αὐτοὺς. Καὶ ὅμως αὐτοὶ ἴσα-ἴσα τὸ διάβασαν. Καὶ πρῶτος ὁ Παῖσιος (βλ. Ἐπιδράσεις τῆς Νομαρχίας, σελ. 354).

νθ') διεθνοποίηση (Δ12α κπ.). Ἐννοεῖ τὴν καπιταλιστικὴ.

Αὐτὰ πού λέει ὁ Ἀνώνυμος, πὼς βασιλεία καὶ πόλεις μὲ τὸ χρῆμα καὶ τὸ δάνεισμα καὶ τῆ συναλλαγή ἔγιναν ἓνα καὶ δὲν «ξεχωρίζουν πλέον ἀνάμεσόν των» τὸ διατυπώνει ὁ Μάρξ (Κομμ. Μαν. σελ. 8) καὶ νομίζω πὼς εἶναι πρωτότυπη παρατήρηση τοῦ Ἀνώνυμου. Ὁ Μάρξ γράφει: «Ἡ ἀνάγκη πού ἔχει ἡ ἀστική τάξη ν' ἀνοίξει στὰ προϊόντα της νέες ἀγορές, ὅλοένα πιὸ μεγάλες, τὴν σπρώχνει σ' ἓναν ἀφηνιασμένο δρόμο ἐπάνω σ' ὅλη τὴν ἐπιφάνειαν τῆς σφαίρας... Ἀντὶ τῆς παλιᾶς ἀπομονώσεως τῶν ἐθνῶν, ἀναπτύσσεται τώρα ἓνα παγκόσμιο σύστημα ἀνταλλαγῶν, πού δημιουργεῖ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν μιὰ στενὴ καὶ πολὺπλοκὴ ἀλληλοεξάρτηση. Ἡ ὕλικὴ παραγωγή, ἡ πνευματικὴ παραγωγή γίνονται διεθνεῖς...».

ξ') ἀλλεπάλληλον παντοτινὸν δάνεισμα (Δ12α). Ἐδῶ θέλει νὰ πεῖ ἀμοιβαῖο καὶ ποτὲ μὴ ἐξοφλούμενον δάνεισμα, γιατί χρησιμοποιώντας τὸ χρῆμα ἢ τίς ὁμολογίες δὲν ἔδιναν ποτὲ ἓνα πραγματικὸ ἀντίκρυσμα, μὰ ἰδεαστικὸ, δηλ. φανταστικὸ. Εἶν' ἀλήθεια αὐτὰ πού λέει ὁ Ἀνώνυμος. Εἶναι γνωστὸ (βλ. Κεφάλαιο σελ. 54), πὼς ὕστερ' ἀπ' τὰ δημόσια χρέη (βλ. τὴν πρκ. (β') γεννήθηκε ἓνα διεθνὲς πιστωτικὸ σύστημα, πού στάθηκε ἡ κρυφὴ βάση τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος. Ἔτσι ξέρουμε πὼς ἡ Βενετία στὴν παρακμὴ της δάνεισε μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ στὴν Ὀλλανδία καὶ αὐτὴ πάλι στὴν Ἀγγλία, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν ΙΗ' αἰ. πού ἔπαψε ἡ πρώτη νὰ ἔχει βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορικὴ ὑπεροχὴ. Ἀπὸ τὸ 1701-1776 καὶ πέρα δανεῖζει τεράστια κεφάλαια, εἰδικῶς μάλιστα στὴ χώρα πού τὴ συναγωνίζεται, τὴν Ἀγγλία. Δανεισμοὶ μεγάλοι γίνονται αὐτὰ τὰ χρόνια παρ' ὅλους τοῦ συναγωνισμοῦς καὶ ἀνάμεσα Ἀγγλίας-Ἀμερικῆς, Ἀγγλίας-Γαλλίας, Ἀμερικῆς-Γαλλίας κλπ.

ξα') περὶ ἐμπορίου... (Δ13β). Τὴν ὑπόδειξη τοῦ Ἀνώνυμου νὰ γραφεῖ εἰδικὸ ἐγχειρίδιο γιὰ τὸ ἐμπόριο τὴν πραγματοποίησε σὲ λίγα χρόνια ὁ λόγιος Κ. Κοκκινάκης, πού στὰ 1809 ἔβγαλε τὴν «Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐμπορίου» τοῦ γερμανοῦ Ἰωσήφ Νοβάκκου, μεταφρασμένη στὴν ἀπλοελληνικὴ καὶ τυπωμένη μ' ἐξοδα τῶν ὁμογενῶν στὴ Βιέννα στὰ 1809. Ὅλα λοιπὸν ὅσα εἶπε ἔγιναν.

ξβ') τὸ δημόσιο χρῆμα (Δ22α). Γιὰ νὰ καταλάβουμε αὐτὴ τὴν σημείωση, πρέπει νὰ χουμε ὑπ' ὄψη πὼς τὸ στήριγμα τοῦ κράτους εἶναι οἱ δημόσιες πρόσοδες καὶ τὸ δημόσιο χρέος, πού θεωρεῖται σὰν ἓνας ἀπ' τοὺς πιὸ δραστηρίους παράγοντες τῆς πρωταρχικῆς συσσώρευσης καὶ δίνει στὸ μὴ παραγωγικὸ χρῆμα ἀναπαραγωγικὴ δύναμη καὶ δημιουργεῖ σὰν πιστωτὲς τοῦ κράτους χιλιάδες τοκογλύφους καὶ τραπεζίτες καὶ ἐνοικιαστὲς δημοσίων φόρων. Τὸ ἴδιο δημόσιο χρέος προκάλεσε τὴ γένεση καὶ τὴν εὐημερία τῶν μετοχικῶν ἐταιρειῶν, τὴ συναλλαγή τῶν ἐμπορευσίμων εἰδῶν, τὴν κερδοσκοπία πάνω στὰ δημόσια χρεώγραφα, μὲ μιὰ λέξη τὸ

χρηματιστήριο και τὸ νεώτερο τραπεζικὸ σύστημα, ποὺ ἀρχίζει κυρίως μὲ τὴν Τράπεζαν Ἀγγλίας στὰ 1694, ποὺ ἔβγαζε τραπεζογραμμάτια, μὲ τὰ ὁποῖα προεξοφλοῦσε γραμμάτια εἰς διαταγὴν καὶ γινόταν ὁ κυριώτερος πιστωτὴς τοῦ κράτους. Γι' αὐτὸ λέει ὁ Ἀνώνυμος, πὼς χωρὶς τὰ χρήματα αὐτὰ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ σταθοῦν τὰ νῦν βασίλεια «διοικήσεις ἔλλιπεῖς καὶ κακῶς κυβερνημέναι».

Ζ' ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ «ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ»

1) Πολιτικὴ ἐπίδραση. Πλατιά κυκλοφορημένη, ἔγινε ἡ Νομαρχία τὸ ἐπαναστατικὸ καὶ διαφωτιστικὸ ἐγκόλπιο κάθε πατριώτη κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ χρόνια (1806-1820). Στὴν πολιτικὴ ζωὴ ἡ διάδοσις καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἦταν τεράστια καὶ τόνωσε συνειδήσεις, φλόγισε καρδιές, ἀναψε ἐνθουσιασμούς, σκόρπισε πίστη στὴν ἰδέα τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ Γένους. Ἐγκόλπιό τους θεωρητικὸ τὴν εἶχαν οἱ Φιλικοί, καθὼς μπορούμε νὰ κρίνουμε ἀπὸ τὸ Γενάδιο, τὸ Λασάνη, τὸ Θ. Νέγρη, τὸν Περραιβὸ κλπ., ὄντας ἐξάλλου βέβαιο πὼς ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ξεπετάχτηκε μεσ' ἀπ' τὰ σπλάγχνα τῆς ἴδιας κίνησης καὶ ἐπαναστατικῆς ζύμωσης, ποὺ γέννησε τὴν Ἑλλ. Νομαρχία. Εἶναι καταπληχτικὸ πρᾶμα καὶ ὁμῶς ἀληθεύει, γιατί ἡ πίστη τοῦ Σκουφᾶ εἶναι γέννημα τῆς Νομαρχίας καὶ ἡ πολιτικὴ του γραμμὴ, πὼς πρέπει νὰ κινηθεῖ τὸ ἔθνος μὲ τὶς δυνάμεις χωρὶς τὴν βοήθειαν τῶν ξένων εἶναι ἐπίσης βγαλμένη ἀπ' τὶς φλογερὲς σελίδες τῆς Νομαρχίας (βλ. Γ. Λαμπρινοῦ: Μορφές τοῦ Εἰκοσιένα, Ἀθ. 1945^β, γιὰ τὶς ἰδέες καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ Σκουφᾶ, πρβλ. Γ. Κανδηλώρου: Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία, Ἀθ. 1926, σελ. 27 κπ. καὶ σελ. 20 ὅτι καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἀκολουθοῦσε τὴν ἴδια γραμμὴ «νὰ ἐγερθοῦν οἱ Ἕλληνες μόνοι, μὴν ἐλπίζοντες καθόλου εἰς ξένους»). Κι ἡ πολιτικὴ τῆς κλεφτουριάς καὶ ἰδίως τοῦ Κολοκοτρώνη ἦταν ἀντιξενικὴ καὶ ἐπηρεασμένη ἀπ' τ' ἀντιξενικὸ κήρυγμα τῆς Νομαρχίας, γι' αὐτὸ ὁ Κολοκοτρώνης δὲν πῆγε μὲ τὸν Κάμπαλ νὰ πολεμήσει στὴ Γένοβα (βλ. Κανδηλώρου, ὅπ. σελ. 69). Πὼς ὁ Σκουφᾶς καὶ ὁ Ξάνθος εἶχαν βαθιὰ μελετήσει τὴ Νομαρχία καὶ τὴν εἶχαν κάνει βαγγέλιο τους, φαίνεται καθαρὰ ἀπ' ὅσα γράφει ὁ Ξάνθος στ' Ἀπομνημονεύματά του ὁ Σκουφᾶς (ἐκδ.β', σελ. 30), ὅπου πρωτανακοινώντας τὸ μυστικὸ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας κάνει περίληψη τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν θέσεων τῆς Νομαρχίας: «ἔβαλεν αὐτοῖς ὑπ' ὄψιν τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὰς πηγὰς τῆς δυνάμεώς του, τὴν ποσοτικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν τῶν τυραννούντων αὐτὸ Τούρκων, τὰ ἐπιχειρήματα Ρῆγα τοῦ Θετταλοῦ, τὰς κατὰ Ἀλῆ Πασᾶ τυράννου Ἰωαννίνων νίκας τῶν ἀνδρείων Σουλιωτῶν, Παργίων καὶ ἄλλων διαφόρων ἄρματωλῶν, ὀνομαζομένων, κατα-

χρηστικῶς, Κλεπτῶν, τὰς κατὰ καιροῦς νίκας τῶν θαλασσίων μας ἐπὶ Λάμπρου Κατσώνη, καὶ τὸ γενικὸν μῖσος τῶν ὁμογενῶν...». Ἐδῶ διαφαίνεται καθαρὰ ἡ διαλεχτικὴ ἐπιχειρηματολογία τῆς Νομαρχίας. Γιὰ τὴν ἐπίδραση στὸ Λασάνη «συνακόλουθα καὶ στὸν Ὑψηλάντη καὶ στοὺς ἡγέτες τῆς Φιλικῆς» ἔχουμε τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου (βλ. πρπ. σελ. 241). Ἡ Ἑλλ. Νομαρχία ἀναπτέρωσε τὴν κοπασμένη ἐπαναστατικὴ κίνηση τοῦ Ρήγα, ἀνοιξε νέα περίοδο ἐπαναστατικῆς δράσης καὶ διαφώτισης. Φτάνει μόνο νὰ σημειωθεῖ, ὅτι τὴν κυκλοφορία τῆς ἀκολούθησε σειρά ἐπαναστατικῶν κηρυγμάτων καὶ τραγουδιῶν, ὅπως εἶναι τὸ «θούριον ἄσμα» ποὺ μᾶς ἔσωσε στὸ Λεξικό του (βλ. σημ. νγ' σελ. 346) ὁ Γ. Γαζῆς Δελβινακιώτης, ποὺ ἀρχίζει μὲ τοὺς στίχους :

Ἄκούσατε, ἀδέρφια, κοινῶς ὁμογενεῖς
Ἑλλάδος ὅπου εἴσθε παιδιὰ καὶ συγγενεῖς
.....

Τὸ θούριο αὐτὸ εἶναι βγαλμένο μεσ' ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Νομαρχίας (ἀναφέρει τὸ Λεωνίδα καὶ Θρασύβουλο), καὶ ἐξυμνεῖ σὰν παράδειγμα τὸν Καραγιώργη καὶ τὴ Σερβικὴ ἐπανάσταση, (κι ἀπ' αὐτοῦ μποροῦμε νὰ τὸ χρονολογήσουμε, ἔχοντας ὑπ' ὄψη τὸ στίχο «κι ἐψήφισαν ἀμέσως ἐμπείρους στρατηγούς, πρῶτον τὸν Τσέρνην Γεώργην καὶ ἄλλους ὁδηγούς», πῶς γράφτηκε μετὰ τὸ 1805 καὶ μέσα στὸ 1806 - 1807, πάντως στὰ 1814, πρὶν ἀπ' τὴ Φιλικὴ ἦταν δημοτικώτατο πιά καὶ τραγουδιόταν καὶ στὰ σκολεῖα (βλ. Λ. Βρανούση Ν. Ἑστία 15 Ὀκτ. 1948 = Ἄνατ. σελ. 6) καὶ τὸ «ποιός, ποιός» (ἀντὶ ἄλλος-ἄλλος) ποὺ χρησιμοποιοεῖ καὶ πολλὲς ἄλλες λέξεις καὶ θέσεις καὶ τὸ γενικὸ πνεῦμα δείχνουν πῶς βγῆκε μεσ' ἀπὸ τὸ διάβασμα τῆς Νομαρχίας). Κἀτ' ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῆς Νομαρχίας εἶναι γραμμένος κι ὁ Ρωσσοαγγλογάλλος (Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση 1948, 293 κπ.) ποὺ κυκλοφόρησε ἀνώνυμα γύρω στὰ 1810 καὶ ἔχει καὶ τὸν ἀδιάλαχτο ἀντικληρισμὸ τοῦ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας. Ἐπίδραση τῆς Νομαρχίας βρίσκουμε καὶ στὴν πολιτικὴ γραμμὴ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ποὺ δὲν ἐξαρτοῦσε τὸν Ἀγῶνα ἀπ' τοὺς ξένους, παρὰ στηριζόταν στὶς ντόπιες ἐθνικὲς ἀπελευθερωτικὲς δυνάμεις, τίς ὁποῖες ὀργάνωσε καὶ προετοίμασε. Αὐτὴ τὴ γραμμὴ τὴν ἐθνοσωτήρια, τὴ χρωσταῖμε ἱστορικὰ στὸ κήρυγμα τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας καὶ πρέπει νὰ τῆς ἀναγνωρισθεῖ αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ ὑπηρεσία, γιατί αὐτὴ ξεκαθάρισε τοὺς ρομαντισμοὺς καὶ τίς θολοῦρες καὶ ρεαλιστικὰ τοποθέτησε σὲ ντόπια βάση τὸ ἐθναπελευθερωτικὸ πρόβλημα. Ἀκόμα πρέπει νὰ τῆς ἀναγνωρισθεῖ ἡ διαφωτιστικὴ πλευρὰ στὰ ἐξῆς σημεία: 1) τῆς ἀφύπνισης καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ξενιτεμένου πατριωτικοῦ ἑλληνισμοῦ 2) τῆς πίστεως στὴν ὠριμότητα καὶ στὴ δυνατότητα τῆς γλήγορης ἀπελευθέρωσης 3) τῆς θέσης τοῦ κλήρου

σάν ηγετικού παράγοντα του 'Αγώνα, απ' τόν όποϊον χωρίς νά τόν παραμερίσουν, πολύ όλίγα έπρεπε νά περιμένουν σέ πρωτοβουλία έπαναστατική και δράση άπελευθερωτική 4) τής άνορθωτικής άπήχησης πού είχε μέσα στους κύκλους τών κληρικών τής έποχής, πού, μέ τόν έλεγχο τους και τó δριμύτατο κατηγορητήριό τους έκανε πολλούς νά άνανήψουν, νά σκεφτούν, νά προσανατολιστούν στην ιδέα τής πατρίδας και στην έθνική άποστολή του κλήρου, τόσο ως πρòς τó φωτισμό του Γένους, όσο και ως πρòς τήν άπελευθερωσή του 5) τής πνευματικής ιδεολογικής επίδρασης, και πρῶτα στον Κοραή, πού καλά γνώρισε και βαθιά μελέτησε τή Νομαρχία, παίρνοντας πολλές ιδέες της και ιδίως τις άναφερόμενες στην πνευματική προετοιμασία του 'Αγώνα, στο παιδευτικό ξύπνημα του νέου έλληνισμού. 'Ο Κοραής, τρομερά διαψευσμένος στις προσδοκίες του απ' τους Γάλλους, βαθιά ένστερνίστηκε τις άντιξενικές και καθαρά έθνικές άρχές τής Νομαρχίας ως πρòς τήν άπελευθερωση και είναι δυστύχημα πού ó Κοραής δέν μπόρεσε «νά καταπεισθῆ» από τó ρεαλιστικό πρόγραμμα τής Νομαρχίας για άμεση δράση και για τή δυνατότητα τής έπιτυχίας μιās οργανωμένης έπανάστασης, είναι όμως γεγονός ότι, μετά τήν Νομαρχία, οι ιδέες του Κοραή μπροστά στο έθναπελευθερωτικό πρόβλημα αλλάζουν, συγκεκριμενοποιούνται, προσανατολίζονται στην ιδέα του έντονου διαφωτισμού, ύστερ' απ' τόν όποϊο περίμενε, σαν άνθρωπος του γραφείου τόν ξεσηκωμό. Και όμως στα 1806, καθώς δείξαμε στην Είσαγωγή μας, οι συνθήκες για μιá εύκολότερη και γρηγορότερη έπανάσταση ήταν εύνοϊκότερες απ' τις συνθήκες του 1821, ιδίως απ' τήν πλευρά τής έξωτερικής πολιτικής και τής στρατιωτικής έπιτυχίας, πού σέ συνδυασμό με τή Σερβική έπανάσταση θα σύντριβε «έν ροπή όφθαλμού», όπως λέει ó 'Ανώνυμος, τις σουλτανικές δυνάμεις και θα έπιβαλλόταν. 'Ανοργάνωτες ήταν οι έθνικές δυνάμεις, αλλά τότε δέν χρειαζόταν και πολλά. Κίνηση μόνο και άποφασιστικότητα κι ένας ηγέτης σαν τόν Καραγιώργη χρειαζόταν, γιατί «ή μηχανή ήταν τελειωμένη» (Δ99) και «τό πράγμα ήθελε έλθει μόνον του εις τέλος» (Ε43).

2) 'Εθνεγερτική επίδραση. 'Η 'Ελληνική Νομαρχία, καθώς έδειξα στην είσαγωγή μου, βγαλμένη για νά προσανατολίσει τις έθνικές δυνάμεις πολιτικά και στρατιωτικά για μιάν άμεση ένέργεια και νά τις έντάξει στο βαλκανικό κίνημα, είχε μεγάλη άπήχηση στο δουλωμένο λαό και ξεχωριστά στις άντιστασιακές άντάρτικες δυνάμεις τών βουνών (κλέφτες κι άρματωλούς, πρβλ. σημ. ν' σελ. 344). Οι 'Ελληνες πολέμησαν για τους Σέρβους και για τήν πατρίδα τους δέν θα πολεμοῦσαν; (βλ. σημ. ν' σελ. 344). Ξένου λαού ξεσήκωμα και συγκλόνισε ψυχικά τόσο τους 'Ελληνες τής Ρουμανίας, πού μέ τή πρωτοβουλία του δεσπότη Δοσίθεου Φιλίτη έκαναν έράνους κι έστειλαν χρήματα και όπλα. Μά και

ἡ ἡγεσία κινήθηκε. Καὶ πρῶτος ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, πού εἶχε δοθεῖ σύψυχα στὴν ἰδέα τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Ἑλλάδας, σὲ σημεῖο πού νὰ πεῖ γι' αὐτὸν ὁ Ναπολέοντας πῶς «μόνο γιὰ τὶς χίμαιρές του ἐργάζεται, ἀπατώντας κι ἐμένα τὸν ἴδιο καὶ τὸν τσάρο». Ὁ Ὑψηλάντης ἦταν ἡγεμόνας τῆς Βλαχιάς σὰν ξέσπασε ἡ σερβικὴ ἐπανάσταση καὶ κινήθηκε δραστήρια καὶ τὴ βοήθησε μὲ τρόφιμα, χρήματα καὶ ἐθελοντὲς (τὴν «ἐλληνικὴ λεγεῶνα» τοῦ Ν. Παγκάλου). Ὁ Κ. Ὑψηλάντης συναγροικίωσαν μὲ τοὺς Ρώσους καὶ ἦταν ὄργανό τους, ἀλλὰ οἱ διπλωματικὲς καὶ στρατιωτικὲς ἐνέργειες ἀποβλέπανε στὸν ἐλληνικὸ ξεσηκωμὸ παράπλευρα στοὺς Σέρβους, καὶ γι' αὐτὸ βοήθησε τὴν ἐπανάστασή τους γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴ φωτιὰ ἀναμμένη στὰ Μπαλκάνια. Ἀπὸ τὰ 1806, πού θὰ διάβασε ὁ Κ. Ὑψηλάντης τὴν Ἑλλ. Νομαρχία, γίνεται πιδ ἐπαναστάτης, πιδ ἐθνικιστῆς, ἀφήνει τοὺς Ρώσους καὶ πλευρίζει ἀπὸ πιδ κοντὰ τοὺς Σέρβους, γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἄφησαν οἱ Ρῶσοι, καὶ αὐτὸς ἔφυγε ἀπὸ τὴ Βλαχιά καὶ πέθανε σ' ἓνα χρόνο, κι ἂν δὲν πέθαινε μιά καὶ κρατοῦσε ὁ σερβικὸς ἀγῶνας καὶ εἶχε ἐπιβληθεῖ, θὰ γινόταν ὁ ἀρχηγὸς (καὶ εἶχε ὅλα τὰ προσόντα) τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης, πού εἶχε ἀρχίσει κιόλας στὸν Ὀλυμπο, καὶ γι' αὐτὸ ἀμφιβολία δὲν χωρεῖ, γιὰτὶ βλέπουμε σὲ λίγα χρόνια τὸν γιὸ τοῦ Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη νὰ γίνεται ὁ πρωταγωνιστῆς τοῦ 1821, ἀκολουθώντας τὴ γραμμὴ τοῦ πατέρα του.

Στὴν Ἑλλάδα ὁ ἐπαναστατικὸς πυρετὸς ἔβραζε, καὶ μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς Σερβικῆς Ἐπανάστασης καὶ τῆς ἀπήχησης πού εἶχε ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία, βλέπουμε ἓνα σωρὸ κινήματα, συνδυασμένα μὲ τὶς ἐπιχειρήσεις τῶν Ρώσων (τέλη τοῦ 1806 εἶχε ξεσπάσει ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος) στὸ Αἰγαῖο. Ὁ ναύαρχος Σενιάβιν εἶχε πλευσει στὰ νησιά μὲ στόλο καὶ καλοῦσε τοὺς νησιώτας καὶ τοὺς ἀρματωλοὺς σὲ ξεσηκωμὸ, γύριζαν κιόλας ἓνα σωρὸ πράχτορες καὶ προπαγάνδιζαν τὸν Ἀγῶνα, ἰδίως ὕστερ' ἀπ' τὸ χτύπημα τῆς τούρκικης ἀρμάδας στὴν Τένεδο (Φλεβάρης 1807). Δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἄλλοτε καταλληλότερη ἱστορικὴ στιγμή γιὰ τὸν ξεσηκωμὸ τῆς Ἑλλάδας. Δὲν ὑπῆρχε ὅμως ἡγεσία καὶ ὀργάνωση. Τὰ κινήματα πού ξέσπασαν ἦταν αὐτόβουλα κι αὐτὸ δείχνει τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, πού ὑπῆρχε τότε στὸ λαὸ καὶ πῆγε χαμένο. Ἀπ' αὐτὰ σπουδαιότερο εἶναι τὸ κίνημα τοῦ Νικοτσάρα στὸν Ὀλυμπο, ἀντὶ ὅμως νὰ δράσει στὴν Ἑλλάδα, παρασύρθηκε καὶ πῆγε στὴ Βουλγαρία γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς Ρώσους καὶ Σέρβους, ἡ δραματικώτατη ὥστόσο καὶ γεμάτη ἡρωϊσμοὺς ἐκστρατεία του μὲ τοὺς πεντακόσους του, δείχνει περίτρανα τὶ μπορούσε νὰ γίνῃ, ἂν δροῦσε στὴν Ἑλλάδα ὁ Νικοτσάρας, πού μὲ τὶς πρῶτες νίκες του θὰ ξεσήκωνε ὅλο τὸ λαὸ. - Ὑστερα ἔχουμε τὸ κίνημα τοῦ Βλαχάβα στὰ Χάσια, τὸ Μάη τοῦ 1808, πού τὸ εὐνοοῦσαν καὶ τὸ ὑποστήριζαν καὶ οἱ Τούρκοι, οἱ δυσαρεστημένοι κατὰ τοῦ Ἀλη-

πασᾶ, ὅπως ἀκριβῶς οἱ Τοῦρκοι τῆς Σερβίας ὑποστήριζαν τὸν Καραγιώργη κατὰ τῶν νταήδων. Τὸ κίνημα τοῦ Βλαχάβα ἦταν συνδυασμένο μὲ τὴν ἐπανάσταση τῆς Σερβίας καὶ ὑποκινήθηκε ἀπ' τοὺς Ρώσους καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Καραγιώργη, πού ἔστειλε γράμματα, ὑποσχετικά βοήθειας καὶ σύμπραξης. "Ἄν κρίνουμε ἀπὸ μιὰ περικοπὴ τῶν γραμμάτων αὐτῶν ὁ "Ἕλληνας Ροδοφοινίκης, σύμβουλος τοῦ Τσάρου κοντὰ στὸν Καραγιώργη, πού σύνταξε τὰ γράμματα, πρέπει νὰ εἶχε διαβάσει τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», γιατί μιλάει γιὰ «παράδειγμα» καὶ «μίμησιν». «Λάβατε», ἔγραφε, «διὰ τελευταίαν φοράν τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ γένους, μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τῆς ὑπὸ τοῦ Καραγιώργη ἀπελευθερώσεως τῆς Σερβίας...» (πρβλ. σημ. νβ' σελ. 345). Ἐέσπασαν ἄμως καὶ ἄλλα τοπικὰ κινήματα, ὅπως στὴ Θεσσαλονίκη, Σέρρες κπλ. (βλ. Μ. Θ. Λάσκαρι, ὁ.π. σελ. 38).

Ἐκκλησιαστικὴ ἀπήχηση. Ὁ Ἄνωνυμος δὲν πίστευε πῶς ἡ Ἑλλ. Νομαρχία θὰ διαβαστεῖ ἀπ' τοὺς δεσποτάδες καὶ κληρικούς (ἂν κατὰ τύχην τὸν παρόντα μου λόγον ἀναγνώσωσι, τὸ ὁποῖον μοῦ φαίνεται δύσκολον Δ2³⁻⁴). Καὶ ὅμως διαβάστηκε ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδαίους κληρικούς τοῦ καιροῦ, ὅπως ἦταν ὁ Παῖσιος Σταγῶν (βλ. σημ. ν', σελ. 349), ὁ Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας καὶ πολλοὶ πατριαρχικοί. Ἡ Νομαρχία ἀνοιξε τὰ μάτια πολλῶν καὶ ξύπνησε τὴ ψυχὴ τους ἀπ' τὸ λήθαργο καὶ τοὺς φόβισε κιόλας, γιατί σὰν σὲ καθρέφτη τοὺς παρουσίασε τὸ βίο καὶ τὴν πολιτεία τους. Ἡ ἐπίδραση τῆς Νομαρχίας διαφαίνεται κυρίως μέσα στὴν στροφή τῆς πατριαρχικῆς πολιτικῆς, πού ἄρχισε νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ σχολεῖα, νὰ μπάζει τίς ἐπιστῆμες στὴ σχολὴ Κουρουτσεσμέ, νὰ δέχεται μεταρρυθμίσεις καὶ νεωτερισμούς, νὰ σταματᾷ τοὺς ἀφορισμούς, νὰ χτυπᾷ τὴ σιμωνία καὶ ν' ἀθώνει τοὺς γιὰ ἀθεῖσμο κατηγορούμενους ἐπιστήμονες καὶ δασκάλους. Αὐτὰ σὲ γενικὴ γραμμὴ. Σὲ εἰδικὴ ὅμως κλίμακα ἡ Νομαρχία εἶχε τεράστια ἐπίδραση σὲ μερικοὺς μορφωμένους δεσποτάδες, ὅπως ὁ Διονύσιος Καλλιάρχης, ὁ Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας, ὁ Δοσίθεος Φιλίτης, ὁ Δωρόθεος Ἀδριανουπόλεως, ὁ Χρῦσανθος Πάργας κπλ. Γενικὰ κάτι ἀλλάζει στὴν ἐκκλησία ἀπὸ τὰ 1806 καὶ πέρα, ἂν καὶ ἡ ἀρρώστια τῆς ἦταν βαθύτερη καὶ ἀθεράπευτη. Περιορίστηκε ἡ ἀσυδοσία, ἡ ἐκμετάλλεψη, οἱ ἐκβιασμοὶ καὶ ἡ σιμωνία. Αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ διαπιστώνει κι ὁ Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας στὴν «Ἀπολογητικὴ ἐπιστολή» του πού βγῆκε στὰ 1815 στ' ὄνομα τοῦ πατριάρχου, ὅπου γίνεται προσπάθεια νὰ δικαιωθεῖ ὁ κλῆρος.

Πνευματικὴ ἐπίδραση. Εἶχαν ἀρχίσει πραγματικὰ ὕστερ' ἀπ' τὰ 1806 νὰ πληθαίνουν καὶ νὰ τονώνονται τὰ ἀντικληρικὰ κηρύγματα, ἄλλα ἀπὸ μέσα κ. ἄλλα ἀπ' ἔξω. Ἀπὸ μέσα παρουσιάστηκαν ἀντιδράσεις καὶ κατακραυγὲς ἐναντία στίς προοδευτικὲς τάσεις τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὰ συντηρητικὰ τῆς στοιχεῖα, πού ζη-

τοῦσαν τὸ τυφλὸ προσκόλλημα στὴν παράδοση, χωρὶς νὰ λογαριάζουν τὴν ἀνάγκη τῆς προσαρμογῆς τῆς ἐκκλησίας σὰ ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ στὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ καὶ στὶς νέες κοινωνικὲς συνθῆκες, ποὺ ἐπιβάλλανε μεταρρυθμίσεις στὸ τυπικὸ γιὰ νὰ περιοριστοῦν οἱ ἀκολουθίες, οἱ νηστεῖες, οἱ ἀμέτρητες γιορτές, τὰ μνημόσυνα καὶ οἱ ἀγρυπνίες. Αὐτὲς τὶς ἀλλαγὲς δὲν τὶς ἤθελαν οἱ Κολλυβάδες, ποὺ αὐτὰ τὰ χρόνια ἀνανεώνουν τὸν ἀγῶνα τους γιὰ τὴν ἀπονέκρωση τῆς ἐκκλησίας μὲ τὴν παράδοση καὶ τοὺς τύπους. Τοὺς Κολλυβάδες κυνηγοῦσαν οἱ συγχρονιστὲς νὰ ποῦμε κι αὐτοὶ ἦταν φωτισμένοι καὶ δυσανασχετοῦσαν γιὰ τὴν κατάντια καὶ τὸν ξεπεσμό τῆς ἐκκλησίας, γιὰ ὅλα τῆς τὰ τρωτὰ ποὺ χτυπάει ὁ Ἄνωνυμος στὴ Νομαρχία. Αὐτὴ τὴ δυσἀρέσκεια καὶ τὴν κατακραυγὴ διερμήνευσε, μὲ ἀνοιχτὴ ἔντυπη ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Πατριάρχη, ὁ Νεόφυτος Δούκας, ζητώντας θεραπεία τοῦ κακοῦ, μὲρψωση τοῦ κλήρου, σταμάτημα τῆς σιμωνίας καὶ λαϊκῆς ἐκμετάλλευσης, ἐξυγίανση, ἀναδιοργάνωση. Ὁ Δούκας βρισκόταν ἐκεῖνα τὰ χρόνια στὴ Βιέννα καὶ εἶχε ὀπωσδὴποτε διαβάσει τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» καὶ ἡ γενικὴ κατακραυγὴ τὸν ἀνάγκασε νὰ καταγγεῖλει τὴν κατάπτωση τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου δημόσια, ἀποτεινόμενος στὴν κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας. Πολλὰ αἰτήματα τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας (βλ. Δ 52-54) γιὰ τὴν ἀνόρθωση τοῦ κλήρου τὰ βρισκόμε καὶ στοῦ Δούκα τὴν Ἐπιστολὴ, π.χ. «μὴ χειροτονεῖν ἐπὶ χρήμασι, μηδὲ ἀμαθεῖς», τοὺς διδασκάλους «δι' εὐνοίας ἔχειν καὶ συμβούλους τῶν πρακτέων ποιεῖσθαι», «τοὺς ἐπισκόπους νόμῳ τὰ τεταγμένα λαμβάνειν», νὰ λιγοστεψοῦν οἱ καλόγεροι, νὰ μορφωθοῦν καὶ νὰ γίνουν δάσκαλοι τοῦ λαοῦ, νὰ μὴν εἶναι κηφῆνες, ἀρπαχτικοὶ κλπ. (πρβλ. σημ. λζ' σελ. 334). Ἐπίσης ὁ Δ. Γουζέλης εἶναι βαθιὰ ἐπηρεασμένος ἀπ' τὴ Νομαρχία, τόσο γιὰ τὸν ἀντικληρισμὸ του (πρβλ. σελ. 331) καὶ τὸ ἀνοιχτὸ χτύπημα ποὺ κάνει γιὰ τὶς νηστεῖες, ὅσο καὶ γιὰ τὸ ἐγκώμιο καὶ τὴν ἀνάλυση ποὺ κάνει τῆς πολεμικῆς τέχνης (Κρ. Παρ. 186-194 σημ.). Οἱ ἐξωτερικὲς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ κλήρου βγαίνουν ἀπὸ ἓνα τεράστιο ἀντικληρικὸ ρεῦμα, ποὺ ἔχει μαζὶ του ὅλο τὸ λαὸ καὶ ὑποβάλλεται ἀπ' τοὺς μορφωμένους καὶ τοὺς ταξιδεμένους καὶ ἀπὸ τὸν Κοραῆ καὶ τὴ χορεία του. Ὁ δριμύτατος διάλογος «Ῥωσο-αγγλογάλλος», καθὼς εἶπαμε, εἶναι βγαλμένος ἀπ' τὴ Νομαρχία (βλ. πρπ. σελ. 352). Ἐπίδραση τῆς Νομαρχίας βρισκόμε καὶ στὸ βιβλίον τοῦ Νικολ. Σκούφου «Δοκίμιον πατριωτισμοῦ» τυπωμένο στὰ 1817, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγραψε σχετικὰ στὸν πρόλογο αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως ὁ Ν. Α. Βέης (σελ. 46). Κι ὁ Ἄλ. Βασιλείου τυπώνοντας, στὴν Τεργέστη τὴν κατὰ Βαρθόλδου καὶ Κομπαγνιόνι Ἀπολογία Ἱστορικοκριτικὴ, μιμήθηκε τὸ ψευδώνυμο τοῦ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας «Φιλογενὴς Ἕλλην» (κατὰ τὸ Ἄνωνυμος «Ἕλλην») (βλ. σημ. δ' σελ. 319). Μεγάλῃ ἐπίδραση τῆς Νομαρχίας θ' ἀναγνώ-

ρίσει κανείς και στα προλεγόμενα του Θεοδώρου Νέγρη στη μετάφραση των Διαλόγων του Φωκίωνος, τη φιλοτεχνημένη απ' την Αϊκατερίνη Σούτσου και τυπωμένη στο Γιάσι στα 1819, όπου δριμύτατο χτύπημα της «φεουδικής (=φεουδαρχικής) διοικήσεως», «ἥτις κατακρημνίζει τοὺς λαοὺς εἰς ζώων οὐτιδανὸν βαθμὸν, οἰκτρῶς» και ἄλλα πολλὰ συγκαλυμμένα κατ' ἀπὸ μιὰν ἀκατανόητη γλῶσσα γιὰ ἰσοτιμία (ἰσονομία), γιὰ προκοπή, φωτισμό, ἐλευθερία κλπ. μὲ πρίσμα ἔντονα ἐπηρεασμένο ἀπ' τὸ γαλλικὸ διαφωτισμό, ποὺ ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὴν ἐπανάσταση στὰ νομολογικὰ και πολιτειακὰ ἄρθρα τοῦ Νέγρη και στὰ νομοθετήματά του, γεμάτα ἀπὸ δημοκρατισμό.

Ποιητικὴ ἐπίδραση. Καθαρὰ ποιητικὴ και ἰδεολογικὴ ἐπίδραση τῆς Νομαρχίας ἀναγνωρίζουμε στὸ Σολωμό. Ἡ Ἐλευθερία τοῦ Σολωμοῦ μοιάζει πολὺ στὴ μορφή και στὴ σύλληψη μὲ τὴν Ἐλευθερία τῆς Νομαρχίας, ποὺ κρατᾶει κι αὐτὴ σπαθὶ και συγκεντρώνει ὅλες τὶς ἀξίες και τὶς δυνάμεις στὸ πρόσωπό της, πανίσχυρη θεά, ποὺ παίρνει πολλὲς μορφές πολεμόχαρη, ἐκδικητικὴ, ὀλόφωτη, μεγαλουργικὴ, μητέρα τῆς εὐδαιμονίας και τῆς δικαιοσύνης, κινούμενη και δρῶσα μορφή, θεϊκὴ, πάγκαλη, μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, μὲ τὸ ὁποῖο ἐκμηδενίζει τοὺς τυράννους το κόσμου (A9⁵), μὲ «σάλπιγγα» ποὺ «ἀντιβοῖζει στὴν ἑλληνικὴ γῆ» (A105⁵), δύναμη ποὺ λατρεύεται και γίνεται πότε «ἄστρον εὐαγὲς» (Δ53¹), πότε «δόξα», πότε θεά («δόξα οὖν τῇ ἐλευθερίᾳ...» E3¹¹), μὲ ἄγαλμα ποὺ στὸ βωμό του ἀξίζει κάθε θυσία (Δ6), πότε δασκάλισσα και πότε ἡρώισσα.

Ὡρισμένως βαθιὰ μελέτησε κι ἀγάπησε ὁ Σολωμὸς τὴ Νομαρχία, γιὰτὶ δὲν εἶναι μόνο ἡ μορφή τῆς Ἐλευθερίας εἶναι και μερικοὶ στοχασμοὶ και φράσεις, ποὺ μᾶς θυμίζουν τὸ Σολωμό, ὅπως π.χ. στὸ Δ78¹⁰ τὸ περίφημο «νὰ μὴν ἀγαπᾶτε παρὰ τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἀγαπήσετε ὅ,τι τυχαίνει» (πρβλ. Κλεῖσε μέσα στὴν ψυχὴ σου τὴν Ἑλλάδα...) ἢ στὸ A112⁷ ὅτι «ἡ ζωὴ εἶναι τὸ τιμιώτερον πρᾶγμα τοῦ ἀνθρώπου...» (πρβλ. Δὲν τὸλπιζα νᾶν' ἡ ζωὴ μέγα καλὸ και πρῶτο) ἢ στὸ A105 ἡ ἐλευθερία θ' ἀντιβοῆσει ταχέως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ στὸ A96 μόνο τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας φθάνει διὰ νὰ δειλιάση τοὺς τυράννους, ἢ ἡ φράση «ὅταν ἡ χρεία τὸ καλῆ», ἢ μερικοὶ τύποι «ἀπερνώντας-ἀπερνοῦσε» κλπ. (πρβλ. Σολ. σύγνεφο, καταχνιὰ δὲν ἀπερνοῦσε). Και στὶς ἰδέες, ὅπως τὸ μῖσος κατὰ τῶν εὐγενῶν και τῶν ἀρχόντων (πρβλ. Γυναίκα τῆς Ζάκυθος, ὅπου και ἡ ἰδέα τῆς Νομαρχίας, πὼς ἡ τυραννία παραμορφώνει τὸν ἀνθρώπο και τὸν ἀπομωραίνει), ἐπίσης ἡ ἀγάπη και ὁ θαυμασμὸς τοῦ λαοῦ (Δ55 και E22 - 25) και τοῦ τόπου E28¹⁰ (τῆς ἑλληνικῆς γῆς, «μια χούφτα γῆ τῆς γῆς σου») ἢ τοῦ πλοῦτου (B37) και τῆς δόξας της «δόξα ἔχει ἡ μαύρη πέτρα σου και τὸ ξερό χορτάρι» και ἡ ἀνεκκλήλητη περηφάνια γιὰ τὸν φτωχὸ πλοῦτο

καὶ τὸ ἱστορικὸ μεγαλεῖο τοῦ τόπου του (πρβλ. Εἰσαγωγή μου ἐκδ., βλ. πίνακα ἀναλυτικὸ στὴ λ. 'Ἑλλάς τωρινή). Ἐθρεψε λοιπὸν ἡ Νομαρχία μὲ τὸ θεῖο ὕλικό της καὶ τὴν ποιήσῃ μας. Ἀφήνω καὶ τοὺς Θεοῦρους ποὺ ἐνέπνευσε (βλ. πρπ. σελ. 352), καὶ περιορίζομαι ν' ἀναφέρω τὰ ἐπαναστατικὰ τραγούδια τοῦ Λασάνη (βλ. πρπ. σελ. 241).

Διαπιστώθηκε ἐπίδραση τῆς Νομαρχίας καὶ στὸν Κάλβο (Κ. Θ. Δημαρᾶς Ν. Ἐστία Μ' 413), πρέπει ὁμοίως νὰ σημειωθεῖ, πὼς ἡ ἐπίδραση αὐτὴ δὲν περιορίζεται μόνον σὲ ὄρους (ἀρετὴ, εὐδαιμονία κλπ.) ἀλλὰ καὶ στὴ γλῶσσα καὶ στὸ γενικώτερο πνεῦμα τοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ στὸ ἀξιοματικὸ ὕφος καὶ στὶς ἰδέες, ὅπως ὁ ἀντιξενισμὸς, (βλ. ὠδή: Αἰ εὐχαί). Ἀναμφισβήτητη εἶναι ἡ ἐπίδραση τῆς Νομαρχίας στὸ Βηλαρᾶ, στὸν ἀντικληρισμὸ καὶ ὀρθολογισμὸ του (πρβλ. Ν. Α. Βέην Ἐπίμετρο προλόγου του στὸ τέλος αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως, καὶ Μ. Σιγοῦρο σελ. 5*). Στοιχεῖα ἐπίδρασης τῆς Νομαρχίας βρίσκουμε καὶ στοὺς λόγους τοῦ Τερτσέτη (ἰδίως στὸν περὶ παραδόσεως τῆς Νεωτέρας Ἱστορίας κλπ.) καὶ σὲ πολλὰ φιλελεύθερα μετεπαναστατικὰ πνεύματα, ξεχωριστὰ στὸ δημοκρατικὸ καὶ θεοσεβιστὴ (τέτοιοι ἦταν κι ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας) Κατρη κλπ.

Η' ΑΝΑΘΥΜΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ

Κουβαλητὰ ἢ δανεικὰ στοιχεῖα ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς δὲν παρουσιάζει ἡ Νομαρχία, βιβλίον καὶ στὸ θέμα καὶ στὴν ἀποστολή του καθαρὰ ἐλληνικὸ καὶ πρωτάγγιχτο καὶ πρωτόπλαστο ὅσο δὲν παίρνει. Γι' αὐτὸ, ὅπως τονίζω στὴν εἰσαγωγή μου, δὲν μιλῶ γιὰ πηγές («ἡ ἀνατομία τῆς πηγολογίας, γράφει ὁ βεβηλωτῆς τῆς Νομαρχίας, θὰ ἐμείωνε τὴ θερμὴ τοῦ συγγραφέως (sic)») καὶ τὸ παρουσιάζει γιὰ σίγουρο πὼς «ἤντηλεσε!» ἀπὸ βιβλία), οὔτε γιὰ πρότυπα, γιατί τὴ λογῆς πρότυπα μπορεῖ ποτέ νάχει ἓνας ἄνθρωπος ποὺ χύνει τὸν πόνο του γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν κάνει παράπονο καὶ τραγούδι καὶ λυγμὸ καὶ διαμαρτυρία, δὲν μιλῶ λοιπὸν γιὰ πρότυπα ἢ πηγές, παρά μόνον γιὰ ἀναθυμῆματα, ποὺ κάπου-κάπου, διαβάζοντας, θυμόμαστε τὸ πνεῦμα ἢ τὶς ἰδέες ἄλλου συγγραφέα, δικοῦ μας ἢ ξένου.

α) Ἑλληνικὰ ἀναθυμῆματα Ὡς πρὸς τὴ γλῶσσα καὶ στὸ ρητορικὸ τρόπο βλέπουμε πὼς ἀκολουθεῖ τοὺς Διδαχτάδες μὲ τὶς ἐπιμαρτυρήσεις του, τὶς ἐπικλήσεις, τὶς ἀποστροφές καὶ προτροπές: «ἀκούσατε», «σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ ἀκροασθῆτε» καὶ ἄλλα παρόμοια, ἀκόμα καὶ πολλὲς λέξεις καὶ ἡ ἀπλότητα καὶ τὰ δημοτικὰ στοιχεῖα (πρβλ. σελ. 287) θυμίζουν τοὺς Διδαχτάδες (τὸ Βαρούχα, Μηνιάτη, Θεοτόκη, ἀκόμα καὶ τὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη, καὶ τὸν Πάριο, ποὺ τὴν Πατρικὴ Διδασκαλία καὶ τὴν Ἀντι-

φώνηση τὴν εἶχε διαβάσει καὶ ἀνασκευάζει χωρὶα τους, βλ. σελ. 319). Ἀποδείξαμε ἐπίσης (σελ. 275) πὼς ἀκολουθεῖ τὸ γλωσσικὸ τρόπο τῶν Ἐπιστολαρίων τῆς ἐποχῆς καὶ ἰδίως τῶν ἐμπορικῶν, ἔχοντας μεγάλη τριβὴ στὴν ἐμπορικὴ διατύπωση καὶ ὀρολογία, τὴν ὁποῖαν μεταφέρει καὶ στὰ θεωρητικά.

Ρήγας. Ὡς πρὸς τὶς ἰδέες μᾶς θυμίζει συχνὰ καὶ πρῶτιστα τὸν Ρήγα στὴ θέση ποὺ παίρνει γιὰ τὴν «ἀπλῆ μας γλῶσσα» (E16a) καὶ στὸ μῖσος τοῦ κατὰ τῶν γραμματικῶν (πρβλ. σημ. 306) καὶ 321). Ἀπ' τοῦ Ρήγα τὸ χωρίο στὸν πρόλογο τῆς Φυσικῆς του (Βιέννη 1790, σελ. η') ὅτι «οἱ παιδαγωγοὶ ξαπλώνουν μὲ πολλὴν ἐμφασιν τὰς διδασκαλίας ὅπου δίδουν εἰς τοὺς μαθητάς τους, αἱ ὁποῖαι εἶναι λέξεις, καὶ πάλιν λέξεις καὶ αἰωνίως λέξεις» ἐπλάσε στὸ δικό του πρόλογο τὸ ἐπίθετο «λεξολάτραι» καὶ στήριξε τὴν περιφρόνησή του γιὰ τοὺς γραμματικούς (τόσο στὸν πρόλόγόν του, ὅσο καὶ στὸ E16a). Ἀπ' τὸ Ρήγα ἔχει παρμένα καὶ τὰ περὶ τακτικῆς καὶ ἰδίως τὴν ἀξία καὶ σημασία ποὺ δίνει στὴ πολεμικὴ τέχνη, στὴν ὁποῖα ἀφιερώνει ἰδιαίτερο κεφάλαιο (A67-A86) καὶ γιὰ τὴν ὁποῖα λυπᾶται, γιατί δὲν μπορεῖ νὰ γράψει περισσότερα καὶ εὐχεται νὰ βρεθεῖ κανεὶς φιλογενῆς νὰ γράψει εἰδικὸ ἐγχειρίδιον (A86). Μ' αὐτὴ τὴν εὐχὴ δείχνει, πὼς ὁ ἴδιος σκεφτόταν νὰ ἐκδώσει τὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Ρήγα, τὸ ἐπιγραφόμενον «Ὁ στρατηγὸς Κεβενχύλλερ», ποὺ ὁ Χρ. Περραιβὸς (Σύντομος βιογραφία τοῦ Ρήγα, σελ. 24) καὶ ὁ Σάθας (N. Φιλ. 540) καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος (Ἀποκαλ. σελ. 28 καὶ 109 σημ. 40) ὀνομάζουν «Στρατιωτικὸν Ἐγκόλπιον», ἐνῶ τὸν τίτλον αὐτὸν ἔφερεν ἄλλο σύγγραμμα τοῦ Ρήγα, ποὺ ἦταν ἀπάνθισμα ἀπ' τὸ σύγγραμμα τοῦ Βομβάν «Περὶ πολιορκιῶν καὶ πολεμικῶν προβλέψεων». Ἀπ' αὐτὰ τὰ δυὸ ἔργα τοῦ Ρήγα, ποὺ τὰ εἶχε πιθανώτατα διαβάσει ὁ σ. τῆς Νομαρχίας, σύνθεσε τὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ σημασία καὶ τὶς ἀρχές τῆς τακτικῆς καὶ τῆς πολεμικῆς γενικώτερα τέχνης, ποὺ τὸ ἔβαλε, ἂν καὶ παρένθετο στὸ Λόγο του, γιατί ἤξερε ἀπ' τὸ Ρήγα καὶ ἀπὸ τὸν Κοραῆ, μὰ κι' ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς καρμπονάρους τί ρόλο παίζει σὲ μιὰν ἐπανάσταση ἢ στρατιωτικὴ γύμναση. Δὲν ξέρουμε, ἂν εἶχε ὑπ' ὄψιν τὴν «Ἑρμηνεία τῆς πολεμικῆς τάξεως καὶ τέχνης», ποὺ μεταφράστηκε στὰ 1765 ἀπ' τὰ ρωσικὰ ἀπ' τὸν Παπάζωλη, ὅπως δὴποτε ὅμως ἐδιάβασε τὸ βιβλίον τοῦ Ἐμμ. Παπαδοπούλου «Διδασκαλαὶ Στρατιωτικά», τυπωμένο στὴν Κέρκυρα, στὰ 1804, γιατί μερικὰ σημεῖα (σελ. 5 γιὰ τὸ πολεμικὸ ἐπάγγελμα καὶ σελ. 6 γιὰ τὸ στρατιώτη) θυμίζουν ἀνάλογα χωρὶα τῆς Νομαρχίας (A82, A78 κλπ.). Ὑπάρχει ὅμως καὶ βαθύτερη σχέση τῆς Νομαρχίας μὲ τὰ ἔργα τοῦ Ρήγα. Δὲν πρόσεξαν οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Ρήγα, πὼς ἀνάμεσα στὰ ἔργα τῆς πρώτης περιόδου τοῦ ἦταν καὶ ἡ μετάφραση τοῦ «Πνεύματος τῶν νόμων» τοῦ Μοντεσκιέ, ποὺ τὴν εἶχε μισοτελειωμένη στὰ 1790 καὶ τὴν ἀνάγγειλε στὸ τέλος τῆς Φυσικῆς του μὲ τὰ ἀκό-

λουθα: «Εἶδησις. Ἄν κανέννας φιλογενῆς ἀγαπᾷ νὰ κοπιᾷσῃ μεταφράζωντας πρὸς ὄφελος τοῦ γένους κανένα βιβλίον, ἄς μὴν ἐπιχειρισθῇ τὸ *Esprit des loix* par monsieur Montesquieu, ἐπειδὴ καὶ εἶναι μισομεταφρασμένον ὑπ' ἐμοῦ, καὶ τελειώνωντας ἔχει νὰ τυπωθῇ». Ἡ μετάφραση αὕτη δὲν τυπώθηκε, γιατί δὲν τὴν σήκωνε ἡ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα, χωρὶς ἄλλο ὅμως σὰν ὀπαδὸς καὶ προσωπικὸς φίλος τοῦ Ρήγα (βλ. σημ. α' σελ. 317) τὴ γνώρισε ὁ Ἄνωνυμος καὶ τὴν ἔκανε βᾶση τῆς Νομαρχίας, παίρνον-τας ἀπὸ ἐκεῖ τὸ σπουδαιότερο θεωρητικὸ ὕλικό του (βλ. πρκ. σελ. 365-367), ἴσως μάλιστα νὰ εἶχε καὶ τὸ χειρόγραφο τοῦ Ρήγα στὰ χέρια του. Ἔτσι, μαζί με τὴν ἐθνεγερσία, ἱκανοποιοῦσε καὶ τὸ ρηγικὸ αἶτημα τῆς πολιτικῆς κατήχησης καὶ προπαίδειας τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ με δημοκρατικὰς ἀρχές, ὥστε νὰ μισήσουν τὴν τυραννία κλπ. γι' αὐτὸ ὁ Ρήγας εἶχε βάλει τὸν συνεργάτη του Δημήτριο Νικολίδη, γιὰ τὸ νὰ μεταφράσει στὰ 1796 τὸ ἔργο τοῦ Malby «περὶ τῆς τύχης, τῶν προόδων καὶ τῶν ἀτυχιῶν τῶν Ἑλλήνων» (βλ. Λάμπρου, Ἀποκαλ. 29). Ἀναθυμήματα ἀπ' τὸ Ρήγα συναντᾷμε συχνὰ στὴ Νομαρχία σὲ λέξεις, σὲ φράσεις, σὲ ἰδέες καὶ ὅρους. Στὸ Πολίτευμα (ἐκδ. Γ. Φιλαρέτου 1924) τοῦ Ρήγα βρίσκουμε πολλὰ ἀναθυμήματα τῆς Νομαρχίας. Καὶ πρῶτα - πρῶτα, τὸ πνεῦμα τοῦ προλόγου, ὅπου ὁ Ρήγας μιλάει γιὰ τὸν «βδελυρώτατον δεσποτισμὸν τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας», γιὰ τὸν ξεπεσμὸ τοῦ σουλτάνου «ὀλοτελῶς εἰς τὰς βρωμερὰς θηλυμανεῖς ὀρέξεις του καὶ ἐπερικυκλώθη ἀπὸ εὐνούχους καὶ αἱμοβόρους ἀμαθεστάτους αὐλικούς, ἐλησμόνησε καὶ κατεφρόνησε τὴν ἀνθρωπότητα...», γιὰ «τοὺς ἐκχυνομένους ρύπους τῶν ἀνθρωπίνων αἱμάτων», γιὰ «τὴν σκληροτάτην ἀπανθρωπότητα», γιὰ τὸ ὅτι ὅλα τὰ δεινὰ τῶν σκλαβωμένων «προέρχονται ἀπὸ τὴν κακὴν καὶ ἀχρειαστάτην διοίκησιν, ἀπὸ τὴν στέρησιν καλῶν νόμων», γιὰ νὰ σωθοῦν «ἐκτινάζοντες ἀνδρικῶς τὸν οὐτιδανὸν ζυγὸν τοῦ δεσποτισμοῦ», τὰ ἀναγνωρίζουμε καθαρὰ καὶ στὴ Νομαρχία (στὸ Γ' κεφ. γιὰ τοὺς Τούρκους). Στὰ κατὰ μέρος ἄρθρα τοῦ πολιτεύματος τοῦ ὁ Ρήγας βάζει ἀρχές πού τις βρίσκουμε καὶ στὴ Νομαρχία: α) στὸ 3 ἄρθρο ὅτι ὅλοι εἶναι ἴσοι ἀπὸ τὴ φύση (=Νομ. Α47), β) στὸ ἄρθρο 1 ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ πολιτεύματος εἶναι ἡ εὐτυχία (=Νομ. Α9), γ) στὸ ἄρθρο 3 γιὰ τὴν ἐλευθερία κλπ. Βρίσκουμε καὶ ἄλλες ἀντιστοιχίες καὶ μαζί ἐκφορές καὶ ὅρους καὶ φράσεις καὶ λέξεις π.χ. τὰ ἄρματα τῆς ἐκδικήσεως (Ρήγα πρόλ. σελ. 30 =Νομ. Δ3), «ὁ νόμος ἔχει χρέος νὰ διαφεντεύῃ τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν» (=Νομ. Α32 κἀ.), «ἡ διαφέντευσις καὶ διαφεντεύεται (σελ. 50). Ξεκινημένος ἀπὸ τὰ σύνθετα τοῦ Ρήγα «πολιταρχικὴ διοίκησις» (σελ. 45) ἔκανε «νομαρχικὴ διοίκησις», καὶ «τοπαρχία» σελ. 50 καὶ «πολιταρχία» σελ. 50 (=νομαρχία) καὶ «νομοκράτορες» σελ. 42. Ἄλλοῦ (σελ. 43, ἄρθρ. 10) τονίζει ὁ Ρήγας ὅτι